ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA’LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

Илмий-инновацион журнал

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2026 / № 1,3

Termiz – 2026

Muassis:
Termiz davlat universiteti

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020 yil 19 oktyabrda 1122 raqami bilan ro'yxatga olingan. Matnlarda foydalanilgan misol, ko'chirma va ma'lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko'chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 28.03.2026
Qog'oz bichimi: 70x85
Bosma tabog'i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog'ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

«TerDU bosmaxonasi»da chop etildi
Termiz shahri, Barkamol avlod ko'chasi, 43-uy

Tahririyat manzili:
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko'chasi, 43.
Telefon: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Rasmiy sayt:
https://journaltersu.uz

BOSH MUHARRIR:
Abduqodir TOSHQULOV,
iqtisodiyot fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY'ATI:

Bekpo'lat Umurqulov, filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o'rinbosari)
Shoxista Maxmaraimova, filologiya fanlari doktori, professor (mas'ul muharrir)
O'ral Xoliyorov, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)
Olmos Ulviy Binnatova, f.f.d., professor (Ozarbayjon)
Karl Rayxl, f.f.d., professor (Germaniya)
Vali Savash yelok, f.f.d., professor (Turkiya)
Dorota Silviya, f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)
Zabita Mahammad qizi Teymurlu, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent (Ozarbayjon)
Tarana Imomverdi qizi Xojieva, filologiya fanlari doktori, professor (Ozarbayjon),
Muslihiddin Muhiddinov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Ibodulla Mirzayev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Abdi Mamatov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Suyun Karimov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Muhammadxon Hakimov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Nafas Shodmonov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Dilmurod Quronov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Murodqosim Abdiyev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Baxtiyor Mengliyev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Normat Y o'ldoshev, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Baxtiyor Xolmuxamedov, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Bobonazar Murtazayev, f.f.n., dotsent (O'zbekiston)
Asqar Eshmo'minov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Obidjon Shofiyev, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)
Zafar Umurqulov, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Nurali Amonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Hakim Ahmedov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Abdulla Xudoyqulov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Ahad Shukurov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Eshnazar Jabborov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Abdumurod Arslonov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Sirojiddin Turdimurodov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Umida Raximova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Gulchehra Begmatova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Nargis Qurbonazarova, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Muyassar Xolova, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Shoira Omonturdiyeva, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Sherzod Turdiqulov, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Alibek Omonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Humayun Nadim Muhammad, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)

Texnik muharrir: Bahodir To'raliyev

Учредитель:
Термезский государственный университет

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 28.03.2026
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать: Офсетная бумага
Тираж: 100. Цена договорная
Заказ: 155

Печатано в «Типографии ТерГУ»
ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

Адрес редакции:
190111, г.Термез, ул. Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Официальный сайт:
https://journaltersu.uz

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Абдукадир ТАШКУЛОВ,
доктор экономических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Бекпулат Умуркулов, доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)
Шохиста Махмараимова, доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)
Урал Холияров, ф.ф.ф.д. (. PhD), доцент (Узбекистан)
Олмос Улвий Биннатова, д.ф.н., профессор (Азербайджан)
Карл Райхл, д.ф.н., профессор (Германия)
Вали Саваш Елок, д.ф.н., профессор (Турция)
Дорота Сильвия, PhD, доцент (Польша)
Забита Магомед кызы Теймурлу, доктор философии по филологии, доцент (Азербайджан)
Тарана Имамверди гызы Хаджиева, доктор наук, профессор (Азербайджан)
Муслихиддин Мухиддинов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Ибодулла Мирзаев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Абди Маматов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Суюн Каримов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мухаммадхон Хакимов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нафас Шодмонов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дилмурод Куронов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мурадкасим Абдиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Бахтиёр Менглиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нормат Юлдашев, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бахтиёр Холмухамедов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бобоназар Муртазаев, к.ф.н., доцент (Узбекистан)
Аскар Эшмуминов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Обиджон Шофиев, д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)
Зафар Умуркулов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Нурали Амонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хаким Ахмедов, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Абдулла Худайкулов, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Ахад Шукуров, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Эшназар Джаббаров, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Абдумурод Арслонов, д. ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Сирожиддин Турдимуродов, д. ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Умида Рахимова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Гульчехра Бегматова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Наргис Курбаназарова, д. ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Муяссар Холова, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Шаира Амонтурдиева, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Шерзад Турдикулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Алибек Омонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хумаюн Надим Мухаммад, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)

Технический редактор: Баходир Туралиев

Institutor:
Termez State University

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President's Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 28.03.2026
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94. Offset printing.
Offset paper. Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155. Printed at the «Printing House of the TerSU»
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43,
Termez city.
Phone: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
https://journaltersu.uz

EDITOR IN-CHIEF:
Abdukodir TASHKULOV,
doctor of economic sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Bekpulat Umurkulov, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)
Shohista Makhmaraimova, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)
Ural Kholiyorov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Olmos Ulviy Binnatova, doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)
Karl Rayxl, doct.of philol. sciences, professor (Germany)
Vali Salvash Elok, doct. of philol. sciences, professor (Turkey)
Dorota Silvia, PhD, associate professor (Poland)
Zabita Magomed kyzy Teymurlu, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Azerbaijan)
Tarana Imamverdi gizi Khadzhieva, Doctor of Sciences, Professor (Azerbaijan)
Muslihiddin Mukhiddinov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Ibodulla Mirzaev, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Abdi Mmatov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Suyun Karimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muhammadkhon Khakimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Nafas Shodmonov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Dilmurod Kuronov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muradkasim Abdiyev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Mengliev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Normat Yuldashev, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Kholmukhamedov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bobonazar Murtazaev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Askar Eshmuminov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Obidjon Shofiev, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Zafar Umurkulov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Nurali Amonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Hakim Akhmedov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Abdulla Khudaykulov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Ahad Shukurov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Eshnazar Jabbarov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Abdumurod Arslonov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Sirojiddin Turdimurodov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Umida Rakhimova, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Gulchekhra Begmatova, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Nargis Kurbanazarova, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Muyassar Kholova, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Shoira Omonturdiyeva, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Sherzod Turdikulov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Alibek Omonturdiev, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Humayun Nadim Muhammad, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)

Technical editor: Bakhodir Turaliyev

МУНДАРИЖА

TILSHUNOSLIK

MAMMADOVA SHAKAR,
XAMIDOV MANSUR
Ozarbayjon va o‘zbek tillaridagi somatik frazeologizmlarning qiyosiy-tipologik tahlili 7

YAKUBOVA NILUFAR EGAMBERGANOVNA
O‘zak va qolip (vazn) nazariyasi arabiy o‘zlashmalarni
tahlil qilishning asosiy mezoni sifatida 12

SAMANDAROV RUSTAM DO‘SYOROVICH
Tilshunoslik fani taraqqiyotida applikativ modelning murakkab
sintaktik qurilmalar shakllanishidagi o‘rni 17

ИШАНХАНОВА МУХЛИСАБОНУ ТУРГУНОВНА
Арабская лингвистическая традиция VII–XVII вв.: формирование
интеллектуального стиля и инструментов сохранения языковой нормы 21

ALIMOVA ZARIFAXON VAXOBOVNA
MAMAROZIQOVA SUG‘DIYONA SHUXRATJON QIZI
Jomiyning «Yusuf va Zulayho» dostonida forsiy o‘rin-joy yasovchi affikslarining qo‘llanilishi 25

TO‘YCHIYEVA ZULAYXO HAMROQO‘LOVNA,
YERJANOVA SAULE BAYMURZAYEVNA
Mahmud Koshg‘ariyning «Devony lug‘oti-t-turk» asarida keltirilgan
maqollardagi so‘zlarning semantik-stilistik xususiyatlari 29

SADULLAYEVA MATLYUBA AXROROVNA
Ahmad Yassaviy ijodining ramziy tili va undagi raqamli tasavvuf 33

SOTVOLDIYEV SIROJIDDIN MAXAMMADDIN O‘G‘LI
Arab tilida enantiosemiya hodisasi: semantik tabiati va ilmiy talqinlar tahlili 36

PANJIEVA NASIBA NARMAXMATOVNA
SAIBNAZAROVA NAZOKAT
English proverbs with number components 39

ЛАТИПОВ АЗИЗ АКБАРАЛИЕВИЧ
Сопоставительная характеристика категории
фазовости в английском и узбекском языкознании 42

AMONOV MUXTORJON UMAROVICH
«Boburnoma» asaridagi arabcha o‘zlashmalarda antonimlik 45

ОРИФЗОДА МАДИНА КАМИЛОВНА,
ОРИФЗОДА БОНУ КАМИЛОВНА
Системное изучение словообразовательной омонимии
в ретроспективном и перспективном аспектах 48

SABIROV ASROR ABDULLAYEVICH
Nemis–o‘zbek siyosiy terminlarining semantik va stilistik xususiyatlari 52

IBRAXIMOVA IRODA BOBIR QIZI
O‘zbekistonda til siyosati va ingliz tilining rivoji 56

TURSUNOVA MARXABO RAXMONOVNA
Jojo Moyesning «To seni topgunimcha» romanida kognitiv dissonans fenomenining
psixologik va lingvistik talqini hamda uning tarjimashunoslikdagi ifodasi 60

ARZIMURODOVA E’ZOZA BERDIMUROD QIZI
Zamonaviy mobil aloqa terminlarida transliteratsiya strategiyalari: ingliz va o‘zbek tillari qiyosida 64

BOZOROVA SEVARA KAMOL QIZI
Savdo konsepti doirasida sinonimiya (o‘zbek va ingliz tillari misolida) 68

КАРИМОВА ГУЗАЛ ИХТИЯРОВНА
Лингвокультурологический аспект концепта и его изучение в разных языках 71

MAXAMMATOVA FERUZA OLIMOVNA
O‘tkir Rahmat she’riyatida sinonim so‘zlarning qo‘llanishi haqida ayrim mulohazalar 76

МУНДАРИЖА

MUSTAFOEVA MAKSAD ASKAROVNA
The structural and linguistic analysis of anthroponyms in «Beowuf» and «Alpomish» folk epics 79

NOSIROVA DILNOZA RIZOKULOVNA
Semantic and pragmatic features of john green's novels in contemporary young adult literature 82

RAXIMOVA ZARINA UKTAMOVNA
O'smirlar psixologiyasining lingvopoetik ifodasi va tarjimada ichki monolog hamda emotsional tasvir 87

RAXMATOVA GULNOZA ISOXONOVNA
O'zbek tilidagi so'roq olmoshlari va so'roq yuklamalarining ingliz tilidagisi bilan qiyosi 90

BERDIYEVA SITORA UTKEROVNA
G'afur G'ulomning «Shum bola» asarida yumorning badiiy funksiyalarining lingvistik jihatlari 93

SHAMSITDINOVA MOXINABONU AKBAR QIZI
Yapon tilida omonimlardan foydalanishda nutqiy strategiyalar 98

ADABIYOTSHUNOSLIK

ШОФИЕВ ОБИДЖОН БАХТИЁРОВИЧ
Телба образининг бадиий талқини
(Эркин Аъзамнинг «Сув ёқалаб» ва «Танҳо қайиқ» киноқиссалари мисолида) 100

ASQAROVA ZULAYXO YANGIBOYEVNA
Muhammad Rizo Ogahiyning «Riyozu-d-davla» asaridagi ta'rixlarning badiiy-estetik qimmati 104

MAMADJONOVA SEVARA MAXAMADJON QIZI
Adabiyotshunoslikda dualizm tushunchasining nazariy va
metodologik asoslari (Agata Kristi poetikasi misolida) 109

RAHIMOVA SARVINOZ TOLIBOVNA
Usmon Azimning «Devorlari yiqilgan bog'» hamda «Yana sevgi haqida she'rlar»
asarlaridagi simulyakra va boshqa postmodern xususiyatlar ifodasi 112

СААКЯН РОЗА ЮРЬЕВНА
Поэтика полемического жанра в памфлетной публицистике
Даниэля Дефо и Жжонатана Свифта 115

SHAMSIYEVA SHOXISTAXON QUDRATULLAYEVNA
Gender rollarni aks ettiruvchi stereotiplar 119

НАСРИДИНОВА СИТОРА УТКИРОВНА
Мотив отсутствия и присутствия как средство создания
напряжения в рассказе Джека Ритчи «Отсутствие эмили» 125

BAFOYEVA ROXILA VALIJON QIZI
Amerika hamda o'zbek postmodern adabiyoti xususiyatlari 128

KHAKIMOVA NARGIZA KHAYRILLOYEVNA
Mythological origins of the epics "Arthuriana" and "Alpamysh" 131

TA'LIM

TILOVOVA GO'ZAL RUSTAMOVNA
Ta'lim jarayonida o'quv izohli lug'atlardan foydalanishning nazariy va amaliy ahamiyati 135

YULDASHEVA DILAFRUZ
The role of teacher instruction in efl classrooms: a discourse-oriented analysis
of their importance in teaching young learners 138

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2026; 3
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

«BOBURNOMA» ASARIDAGI ARABCHA O'ZLASHMALARDA ANTONIMLIK

Amonov Muxtorjon Umarovich,
Farg'ona davlat universiteti tilshunoslik kafedrasi dotsenti,
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori

O'zbek tili leksik tizimi turli tarixiy bosqichlarda boshqa tillar bilan bo'lgan madaniy, siyosiy va ilmiy aloqalar natijasida boyib borgan. Ayniqsa, arab tili o'zbek tili lug'at tarkibiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan tillardan biri hisoblanadi. Arab tilidan kirib kelgan ko'plab so'zlar o'zbek tilida nafaqat faol qo'llanib kelmoqda, balki tilning leksik-semantik tizimida muhim o'rin egallab, turli semantik munosabatlarni hosil qilmoqda. Shunday munosabatlardan biri antonimiya hodisasi bo'lib, u til birliklarining qarama-qarshi ma'nolar orqali ifodalanishida namoyon bo'ladi.

Antonymiya tilning semantik tizimida muhim ahamiyatga ega bo'lib, u hodisa va tushunchalarning qarama-qarshi jihatlarini ifodalash, ularni taqqoslash hamda nutqning ta'sirchanligini oshirishda xizmat qiladi. O'zbek tilshunosligida antonim so'zlarning nazariy asoslari, ularning tasnifi hamda uslubiy xususiyatlari bo'yicha qator ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Biroq o'zlashma qatlam, xususan arabcha so'zlarning mumtoz adabiyot tilidagi antonimik xususiyatlarini alohida asar doirasida o'rganish muhim ilmiy natijalar berishi mumkin.

O'zbek tilshunosligida antonimlarning umumiy xususiyatlari, ushbu lisoniy hodisaning voqelanishi, antonimiya deb baholash uchun asos bo'ladigan mezonlar haqida nazariy adabiyotlar, monografik tadqiqotlar, darslik va lug`atlarda atroflicha so'z yuritilgan[1]. Shuningdek, mumtoz badiiy asarlarda antonimlarning qo'llanishi, ularning o'ziga xos jihatlari[2], uslubiy xususiyatlari[3] borasida ham tadqiqotlar mavjud. Bundan tashqari antonimiyaga oid nazariy fikrlar va materiallarni o'zbek mumtoz adabiyotining ayrim vakillari tili leksikasi, shevalarning lug`aviy xususiyatlariga bag`ishlangan ko'plab tadqiqotlarda kuzatamiz. Tilimizda antonimik juftliklarning tashqi manba hisobiga boyishi, ularning uslubiy-emotsional jihatlari bir qadar o'rganilgan bo'lsa ham, masalaga o'zlashmalarga boy eski o'zbek tilida bitilgan ma`lum bir asar tilidagi olinma so'zlar misolida yondashish bu borada muhim xulosalar chiqarishga asos bo'lishi mumkin. O'zbek tiliga o'zlashgan arabcha so'zlar o'zbek tili antonimiyasi tizimida salmoqli o'rin tutadi. Shu sababli ular o'zga til lug'aviy birliklari ishtirokisiz ham o'zaro antonimik paradigmalari hosil qila oladi. Bu arabcha so'zlar hodisa-holatning ichki ziddiyatini ochishda, xususiyatlarini qarama-qarshi qo'yib qiyosiy xarakteristika berishda keng qo'llaniladi. Masalan, **avlod – ajdod, azob – rohat, visol – hijron, javob – savol, jazo – mukofot, janub – shimol, zarar – foyda, zid – mos, zolim – mazlum, istiqbol – moziy, muqaddima – xotima, la'nat – rahmat, manfiy – musbat, maxraj – surat, mag'lub – g'olib, muhabbat – nafrat, mudofaa – hujum, nasiya – naqd, saxiy – xasis, sharq – g'arb, mashriq – mag'rib, halol –harom** va boshqalar. Arab tilidan o'zlashgan so'zlardan qarama-qarshi ma'noli affikslar yordamida yasalgan so'zlar antonimik birliklar hosil qilishi ham kuzatiladi. Masalan, **axloqli – axloqsiz, aqlli – aqlsiz, bama'ni – bema'ni, ahil – noahil, barqaror – beqaror, haq – nohaq, oqibatli – oqibatsiz, sabrli – sabrsiz** va boshqalar.

Mumtoz o'zbek adabiyotining yirik namunasidan biri bo'lgan «Boburnoma» asari til jihatidan boy va rang-barang bo'lib, unda turli til qatlamlariga mansub ko'plab o'zlashma so'zlar uchraydi. Mazkur asarda

[1] Ҳозирги ўзбек адабий тили. – Тошкент: Фан, – Б. 80-84; Ҳозирги ўзбек адабий тили. I. – Тошкент: Фан, 1966. – Б. 144-150; Исабеков Б. Лексическая антонимия в современном узбекском языке: Автореф. дис… канд. филол. наук. – Ташкент, 1973; Шукуров Р. Ўзбек тилидаги антонимларнинг лексик-семантик хусусиятлари: Филол. фанлари номзоди дис... автореф. – Тошкент, 1977; Раҳматуллаев Ш., Маматов Ж., Шукуров Р. Ўзбек тили антонимларининг изоҳли луғати. – Тошкент:Фан, 1980; Усмонов С. Антонимлар // Ўзбек тили ва адабиёти. 1958. №2. – Б.33-40.; Ишаев А. Шаклдош антонимларга оид этюдлар // Ўзбек тили ва адабиёти. 1967. №1. – Б.19; Шукуров Р. Бир хил ўзакли антонимлар // Ўзбек тили ва адабиёти. 1972. №3. – Б.36-39.

[2] Раҳматуллаева М. Навоий лирикасида шоҳ ва гадо маъносидаги антонимларнинг қўлланиши ("Ғаройиб ус-сиғар" девони асосида) // Ўзбек тили ва адабиёти. 1978. №1. – Б.60-62.

[3] Қиличев Э. Антонимларнинг стилистик хусусиятлари // Ўзбек тили ва адабиёти. 1984. №2. – Б.55; Бозоров О. Градуномиянинг антонимия ва синонимияни шакллантиришдаги ўрни // Ўзбек тили ва адабиёти. 1996. №4. – Б.34.

arab tilidan o‘zlashgan so‘zlar keng qo‘llanib, ular o‘zaro yoki boshqa til birliklari bilan antonimik munosabatlar hosil qilgan holda nutqning badiiy ifoda imkoniyatlarini kengaytiradi. Shu jihatdan «Boburnoma» asarida uchraydigan arabcha o‘zlashma so‘zlarning antonimik munosabatlarini tahlil qilish, ularning semantik va uslubiy xususiyatlarini aniqlash hamda hozirgi o‘zbek tili bilan qiyoslash muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

«Boburnoma» asarida qo‘llanilgan arabcha antonim so‘zlarni quyidagicha tahlil qilishimiz mumkin: Asarda so‘z turkumlari bo‘yicha arabcha antonimlar belgi bildiradigan so‘zlar doirasida, ayniqsa, sifat va ravishlar orasida ko‘p uchrashi kuzatiladi. Masalan, **baxil –saxiy, halol – harom, mos – zid, naqd – nasiya, musbat – manfiy** va hokazolar. Arab tilida sifat turkumiga xos bo‘lgan antonimik juftliklar o‘zbek adabiy tiliga aynan o‘zlashgan. Masalan, **aqliy – jismoniy, sun’iy – tabiiy** kabilar. O‘zlashgan so‘zlar ichida sifat turkumiga xos antonimik birliklarning ko‘pchiligi kishi xarakter-xususiyati ma’nosini anglatadi. Masalan, saxiy – xasis, adabli – adabsiz, aqlli – ahmoq, qudratli – zaif, savlatli – savlatsiz, shafqatli – shafqatsiz, halol – harom kabilar: «Va **Xoja Kalonbek umarolardin erdi va podshoh xizmatida o‘lturur erdi, fazoyil va saxiylig‘ bobida mumtoz»[1]. «Bizga yetganda saxovat bila mashhur bo‘lg‘on el xasis bo‘lur»[2].** Ravish turkumiga xos antonimlardan ko‘plari payt **(avval – ba’daz**) va maqsad **(beixtiyor – ataylab)** kabi ma’nolarni anglatadi: «Biz **avval Ograga kelganda, bizning el bila bu elning orasida g‘arib mug‘oyarat va munofarat edi»[3]. «Chun oyog‘ mahkam qilib erduk, muxolifni turar majoli qolmay, beixtiyor qocha berdilar»[4].**

Ot turkumiga xos arabcha so‘zlar antonimik juftliklari ham anchagina bo‘lib, ular asosan belgi otlari, qarama – qarshi tomonni bildiruvchi hamda sutkadan qarama-qarshi nuqtalarini bildirishi kuzatiladi. Masalan, badavlat – qashshoq, istiqbol – moziy, g‘arb – sharq, shimol – janub, davlatmand – faqir, subh – asr, muhabbat – nafrat, mag‘rib – mashriq, muqaddima – xotima kabi so‘zlardir. Fe’l turkumiga xos arabcha so‘zlarning ham o‘zbekcha yasalmalari tarkibida kelish hollari uchraydi. Ular qarama-qarshi harakatni bildirish ma’nolari bilan ishlatiladi. Masalan, ayblamoq – himoya qilmoq, alik olmoq – salom bermoq, jazolamoq – mukofotlamoq, zid kelmoq – mos kelmoq, mehr qo‘ymoq – nafratlanmoq, rad qilmoq – tasdiqlamoq, ruhsat bermoq – ta’qiqlamoq, savol bermoq – javob bermoq va boshqalar. Ular endilikda o‘zbekcha so‘zlar sirasida o‘rganiladi.

Arabcha o‘zlashma so‘zlar forscha so‘zlar bilan ham antonimik juftliklar hosil qilish mumkin. Masalan, qahqaha – faryod, xarob – obod, takabbur kamtar, iflos – toza, jannat – do‘zah, harakat – daromad, gunoh – savob, muhim – arzimas, murakkab – sodda kabi so‘zlar:

«Agar **kelib faryodimizg‘a yetmasangiz ish vubol bo‘lg‘usidir»[5] (111). «Munda kelganlarning ham otlari andoq xarobturkim, bir kun qatrar majoli qolmaydur»[6].**

«**O‘shul podshoh o‘z qo‘li bilan obod qilib erdi, holi mutag‘ayyir bo‘lub, bu olami bevafoni padrud qildi»[7].**

Arabcha **xarob** so‘zi forscha **obod** so‘zi bilan antonomik juftlik hosil qiladi.

Biroq xarob va obod so‘zlari doim ham antonim sifatida barqaror qo‘llanavermaydi. Chunonchi, kishining ruhiy holatini ifoda etganda obod so‘zi

antonimlikdan chiqib ketadi. Masalan, uning ahvoli «xarob» deyish mumkin, lekin uning ahvoli «obod» deb qo‘llash mumkin emas. Bu holatda obod so‘zi o‘rnida yaxshi so‘zi qo‘llaniladi.

Arabcha **xarajat** so‘zi forscha **daromad** so‘zining zid ma’nosini anglatadi.

Lekin bu holat juda tor doirada bo‘lib, ko‘p o‘rinlarda birinchi yoki ikkinchi komponent antonimlikdan chiqib ketadi. Masalan, katta xarajat – katta daromad deyish mumkin. Lekin osh xarajatlari – osh daromadlari yoki daromad solig‘i – xarajat solig‘i deb qo‘llab bo‘lmaydi.

Arabcha **murakkab** so‘zi forscha **sodda** so‘zi bilan antonim sifatida qo‘llaniladi. Bu barqaror juftlik deyarli barcha o‘rinlarda o‘z antonimlik xususiyatini saqlab qoladi.

Arabcha **oxir** so‘zi o‘zbekcha **bosh** so‘zi bilan zid ma’noda tutashadi. Biroq, bu so‘zlar orasidagi antonimlik chegaralangan bo‘lib, bosh so‘zi katta ma’nosida ishlatilganda, oxir so‘zi bilan antonimlik xususiyatini yo‘qotadi. Bundan ko‘rinadiki, oxir va bosh so‘zlarining o‘zaro antonimlik xususiyati faqat cho‘ziq, davomli, bo‘yli narsalarning boshlanish joyi yoki oxiri ma’nosidagina belgilanadi, xolos. Ularning antonimligi ko‘proq kontekstual tavsif kasb etadi:

«**Umarshayx mirzoning oxir zamonlarida qizil**

[1] Бобурнома Тошкент: Шарқ НМАК, 2002. –Б. 461.
[2] Бобурнома Тошкент: Шарқ НМАК, 2002. –Б. 136.
[3] Бобурнома Тошкент: Шарқ НМАК, 2002. –Б.365.
[4] Бобурнома Тошкент: Шарқ НМАК, 2002. –Б.455.
[5] Бобурнома Тошкент: Шарқ НМАК, 2002. –Б. 185.
[6] Бобурнома Тошкент: Шарқ НМАК, 2002. –Б. 288.
[7] Бобурнома Тошкент: Шарқ НМАК, 2002. –Б. 460.

bila oq mavjliq tosh ushbu tog‘da paydo bo‘ldi»[1]. «Devon **boshida va xaloyiq qoshida zisht va shani harakatlar qilurlar edi»[2].**

Muhim so‘zi **arzimas** so‘zi bilan zid ma’no ifodalaydi. Bu antonimik juftlik ayrim o‘rinlardagina o‘z xususiyatini saqlaydi. Masalan, muhim ish – arzimas ish va boshqalar: «Ammo **maqsad va matlablarning muhimi va buyugi bo‘lgan ichkilikdin qaytish tavbasi yuzini ko‘rsatmas edi»[3].**

Alohida tilga olingan misollardan tashqari, hozirgi o‘zbek tilida **a’lo – yomon**, **avval – keyin**, **kasal – sog‘, haqiqat – uydirma, ta’viya – go‘zal** so‘zlari kishilarning xatti- harakati, ruhiy holatlardagi salbiy hamda ijobiy belgilarini ifodalashda qat’iy antonimik juftliklar hosil qilgan.

Yuqorida keltirilgan dalillardan ko‘rinadiki, arab tilidan o‘zlashib antonimik juftliklar tarkibida muqobil a’zo sifatida ishlatiluvchi lug‘aviy birliklar o‘zbek tiliga uning o‘z so‘zlari kabi singib ketgan. Masalan, **avlod – ajdod, azob – rohat, visol – hijron, javob – savol, jazo – mukofot, janub – shimol, zarar – foyda, zid – mos, zolim – mazlum, istiqbol – moziy, muqaddima – xotima, la’nat – rahmat, manfiy – musbat, maxraj – surat, mag‘lub – g‘olib, muhabbat – nafrat, mudofaa – hujum, nasiya – naqd, saxiy – xasis, sharq – g‘arb, mashriq – mag‘rib, halol –harom** va boshqalar.

Arab tilidan o‘zlashgan so‘zlardan qarama-qarshi ma’noli affikslar yordamida yasalgan so‘zlar antonimik birliklar hosil qilishi ham kuzatiladi. Masalan, **axloqli – axloqsiz, aqlli – aqlsiz, bama’ni – bema’ni, ahil – noahil, barqaror – beqaror, haq – nohaq, oqibatli – oqibatsiz, sabrli – sabrsiz** va boshqalar.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, arab tilidan o‘zlashgan so‘zlar o‘zbek tili leksik tizimida muhim o‘rin egallab, antonimik munosabatlarning shakllanishida faol qatnashadi. «Boburnoma» asari tilida ham arabcha o‘zlashmalar turli so‘z turkumlari doirasida keng qo‘llanib, ular o‘zaro yoki boshqa til birliklari bilan antonimik juftliklar hosil qilgan holda matnning semantik va uslubiy boyligini ta’minlaydi. Ayniqsa, sifat, ravish va ot turkumlariga mansub arabcha so‘zlar orasida antonimik juftliklar ko‘p uchrashi kuzatiladi.

Shuningdek, arabcha o‘zlashma so‘zlarning ayrimlari o‘zbek tilida qarama-qarshi ma’noli affikslar yordamida yangi antonimik birliklar hosil qilgani ham aniqlanadi. Bu esa arabcha leksik birliklarning o‘zbek tili tizimiga chuqur singib ketganini hamda tilning ichki qonuniyatlari asosida yangi semantik munosabatlar hosil qilish imkoniyatiga ega ekanini ko‘rsatadi. Ayrim hollarda arabcha so‘zlar forscha yoki o‘zbekcha so‘zlar bilan antonimik juftliklar hosil qilishi til qatlamlari o‘rtasidagi o‘zaro integratsiyani ham namoyon etadi.

Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, «Boburnoma» asarida qo‘llanilgan arabcha o‘zlashmalar nafaqat tarixiy leksik qatlam sifatida, balki o‘zbek tilining faol semantik tizimi tarkibida ham muhim rol o‘ynaydi. Ular orqali hodisa va tushunchalarning qarama-qarshi jihatlari ifodalanib, matnning badiiy va uslubiy ta’sirchanligi kuchayadi.

Umuman olganda, «Boburnoma» tilidagi arabcha o‘zlashmalarni, xususan ularning antonimik munosabatlarini o‘rganish o‘zbek adabiy tilining tarixiy taraqqiyotini, leksik boyish jarayonini hamda turli til qatlamlarining o‘zaro ta’sirini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Rezyume. Maqolada «Boburnoma» asaridagi arabcha o‘zlashmalar, arabcha o‘zlashmalardagi antonimlik holati, «Boburnoma» asaridagi arabcha o‘zlashmalardagi antonimlik holati hozirgi o‘zbek tili bilan qiyosi tahlilga tortilgan.

Resume. In the article, the Arabic borrowings in the work Boburnoma, the phenomenon of antonymy in Arabic borrowings, and the comparison of antonymic relations of Arabic borrowings in Boburnoma with modern Uzbek language are analyzed

Резюме. В статье проанализированы арабские заимствования в произведении Бабур-наме, явление антонимии в арабских заимствованиях, а также сопоставительный анализ антонимических отношений арабских заимствований в произведении «Бабур-наме» с современным узбекским языком.

[1] Бобурнома Тошкент: Шарқ НМАК, 2002. –Б. 61.
[2] Бобурнома Тошкент: Шарқ НМАК, 2002. –Б. 84.
[3] Бобурнома Тошкент: Шарқ НМАК, 2002. –Б. 467.